

Aziz Yardımlı

Protestanlık ve Modernlik

G.R. Elton'un
"Reformasyon Avrupası, 1517-1559"
Başlıklı Çalışmasına Arkasöz

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. 2/106-107 34425 Karaköy — İstanbul
iletisim@ideayayinevi.com / www.ideayayinevi.com

Protestanlık ve Modernlik

© AZİZ YARDIMLI 2012, 2014

G.R. Elton'ın

Reformasyon Avrupası 1517/1559

Başlıklı çalışmasının Türkçe çevirisine Arkasöz olarak yayımlanmıştır.

Tüm hakları saklıdır.

Bu metin bu formatta

İdea Yayınevinden izin alınması gerekmeksizin

sınırsızca çoğaltılabilir ve yayılabilir.

İdea Yayınevi İnternet Yayınları — 6

Protestanlık ve Modernlik

G.R. Elton'un "Reformasyon Avrupası, 1517-1559" Başlıklı Çalışması İçin Arkasöz

AZİZ YARDIMLI

Geoffrey Elton (Gottfried Rudolph Ehrenberg, 1921-1994) Almanya'da Tübingen'de Yahudi bir ailede doğdu. 1929'da Prag'a yerleşen Ehrenbergler 1939'da Hitler'in kenti işgalinden bir ay önce İngiltere'ye kaçtılar. Eğitimini 1939'da Methodist Rydal School'da sürdüren ve Londra Üniversitesinde erken modern tarih üzerine bir doktora çalışması ile tamamlayan Elton 1947'de İngiliz uyruğuna geçti. Birincil olarak İngiliz anayasa tarihinin yorumlayıcısı olduğunun, özellikle VIII. Henry ve I. Elizabeth üzerinde uzmanlaştığının ileri sürülmesine karşın, Elton bunu bir kompliman olarak değil, ama tarihçiliğinin ussal-dizgesel karakterine aykırı olarak duyumsamış görünür.¹ Elton Reformasyon, modern dönemin çözümülemesi ve tarihsel araştırmanın yöntemi üzerine çalışmaları ile İngiliz tarihçiliğinde önde gelen adlardan biridir, ve ilk kez özellikle Reformasyonun etkili yandaşı Thomas Cromwell'in İngiltere'de modern bürokratik hükümetin mimarı olduğu görüşü ile dikkati çekmiştir.

Reformasyonun salt bir inanç değiştirmenin ötesine geçmesine, din kavramına uygun bir dine dönüş olmasına karşın, tarihsel anlamı ve önemi dinsel yanında yatmaz. Tersine, Reformasyonun inancı kamu alanından, aslında tarihin kendisinden çekip alması ve insan yüreğine geri döndürmesi onun büyük dünyasal eylemi olarak görünür. Din bu yolla Aile, Toplum ve Devlet alanlarının dışına ve üzerine, insanın gerçek moral ve duygusal değer alanına, onun dokunulamaz Duyuncun yükseltilir. Hiç kuşkusuz yeni inanca, ya da Hıristiyanlığın özüne geri dönüş eskimiş, bozulmuş, yozlaşmış olan ile çarpışmanın getirdiği betimlenemez acıların ve kötülüklerin eşliğinde yer

¹"I am not," Geoffrey Elton insisted, "I am not a legal historian." Elton'ın 1978'deki sözleri ciddi idi ve bir alçakgönüllülük anlatmıyordu. Bkz. Clive Holmes (1997). *G. R. Elton as a Legal Historian. Transactions of the Royal Historical Society (Sixth Series)*, 7, ss. 267-279. Elton özelleşmenin ya da tikelleşmenin bilginin dizgesel-bütünsel karakterini gözardı ettiği düzeye dek bilgiden uzaklaştırdığını ve bir tür kaba görgücülüğe götürdüğünü hiçbir zaman gözardı etmedi: *The Practice of History* (1967), *Political History: Principles and Practice* (1970), *Which Road to the Past?* (1983) ve *Return to Essentials: Some Reflections on the Present State of Historical Study* (1991) tümü de Elton'ın görgül tarihçilikten daha iyisinin varlığını, önemini ve zorunluğunu tanıdığını gösteren çalışmalarıdır.

aldı. Ama Avrupa'da yüzyıllara yayılan mezhep savaşları, duyuncusuz kıtanın bu amansız ve ölçsüz kıyım çılgınlığı tarihin salt anlatsal yanını ilgilendirir, feodal Avrupa'nın barbarlığını ve şiddete duyarsızlığını sergiler, ve hoşgörü yeteneksizliğine tanıklık eder. Tarih pekala onlarsız da olabilirdi. Ama Reformasyonsuz değil. Reformasyon, Elton'ın kitabın son bölümüne sıkıştırdığı özel kültürel çözümlerle ve göstermeye çalıştığı gibi, *modern tını* tanımlayan bütün bir kültürel yapının zorunlu bir bileşenidir ve kültürü politik, toplumsal, ekonomik, sanatsal, bilimsel bileşenlerinde engelsizce gelişmeye bırakan *özel özgürlük* zeminini sağlar. Bileşen zorunludur. Ama ne temeldir, ne de birincil ya da özel. Bütüne bağımlıdır ve kendisi bütünün gelişimi ile birlikte gelişir. Avrupa, dingin, değişimsiz ve gelişimsiz Asya'dan ayrı olarak, dünya tarihinde bu bütünsel gelişimin gerekli bileşenlerinin, sanatsal, dinsel ve bilimsel bileşenlerin bulunduğu biricik yerdir.

Elton'ın sunduğu tarihsel tablo öncelikle Protestanlığın kendisi olmak üzere Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlığın, genel olarak ideolojilerin, ateizmin ve deizmin, ve hiç kuşkusuz bütününde dinsel bilincin anlayabileceği ve doğrulayabileceği bir tablo değildir. Tersine, çalışma Tinin tüm bu görüşlerini seslendiren tarihçilik tarafından reddedilir ve o çevrelerden ancak düşmanca bir eleştiri bekleyebilir. Elton'ın çözümlerini ile karşılaştırmayı hak eden biricik çözümler, aslında giderek onun esin kaynağı olarak görünen çözümler Hegel'in *Tarih Felsefesi*'nde Germanik Tin üzerine yaptığı çözümlerdir.¹ Reformasyonu tarihsel, daha doğrusu *dünya-tarihsel* yapan şey, paradoksal olarak, dinsel değil ama dinsel-olmayan etkileridir—politik, ekonomik, toplumsal. Reformasyon özellikle Calvin ve Zwingli

¹Elton'ın kendisi, tüm yönetsel ussalcılığına ve nesnellğine karşın, Tarih Felsefesi adından söz etmeyi bile göze almaz ve çözümlerinin Hegel'in çözümlerine ne ölçüde örtüştiğini biliyor olmalıdır. Matematikte ve Doğa Bilimlerinde en azından bu *görgül* bilimlerin *gerçekten* bilim olabilmek için *kavramsal* temellerinin incelenmesinin *zorunluğunun* çoktandır anlaşılması olmasına karşın, *Tarih Felsefesi* henüz modern tarihçiliğinin kendisi için bir tabu olmayı sürdürmektedir. Sonuç Tarih Bilimi yerine sonu gelmez bir akış süreci, bir görüşler, yorumlar, anlatılar tufanıdır. Bu akışkanlık kaçınılmazdır. Çünkü bir yandan Tarihin kendisi bir oluş süreci iken ve tarihsel momentin kendisi ile birlikte çözümlerini de geçersizleştirir ve ortadan kaldırırken, öte yandan Tarih Bilimi tüm bilimler arasında sözcüğün gerçek anlamında *en güç* olanıdır çünkü *tüm bilimleri* öncülleri olarak alır, kullandığı ya da henüz kullanmadığı *doğal ve tinsel* kavramların kendilerinin bilgisini öngerektirir.

Max Weber'in Protestanlık ve modern tını ilişkisini çözümlerinin 'kapitalist tını' yerine *yurttaş toplumu* kavramının geçirilmesi ile iyileştirilebilecek olmasına karşın, Protestanlığı modern tının gelişiminde *birincil* etmen olarak görme eğilimi çözümlerini üstesinden gelinemez güçlükler düşürür. Öte yandan Batıda politik istencin gelişiminin henüz doğmakta olan modern Devlete karşı iyi alması olarak Londra kahvehanelerini, Paris salonlarını ve Alman masa-toplumlarını (*Tischgesellschaften*) renklendiren dilbilimsel, iletişimsel ve söylemsel eylemlere bağlı olduğu ileri süren Habermas'ın çözümlerini özdeksel bir "altyapı" arayışı tarafından güdüldü (Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit* ya da *Kamu Alanının Yapısal Dönüşümü*, 1962). Habermas uygunsuz bir kavram altında "temsilci" kültür dediği ve örneğin XVI Louis ile bağladığı 'feodal' Devlet gibi bir oxymoron tarafından temsil edilen kültürün karşısına *Öffentlichkeit* kültürü deyimi ile anlatmayı yeğlediği *liberal* kültürü çıkarır; ki en sonunda yurttaş ya da burjuva toplumunun kültürüdür. Liberal kültürü yaratması gereken *kamusal alanın* kendisi, örneğin İngiltere'de olduğu gibi, daha şimdiden yaratılmış olan liberal kültürün kendisi tarafından yaratılır. Habermas etkiyi neden yerine aldığını görmez.

gibi reformcuların ve radikal reformcuların amaçladıkları, istedikleri ve yer yer ve bir süre için uygulamayı bile başardıkları teokrasilerin bütünüyle karşıtı olan bir dünyasal özgürlük tininde sonuçlandı. Reformasyon dinsel değer için Katolik Kilisenin yetkesinin birincilliği ile karşıtlık içinde *inanç birincilliğini* savundu. Böylece duyunc özgürlüğünü savunmak zorunda kaldı. Ve sonuçta İstenç tüm dışal engellerden özgürleşti, insan ilk kez ve evrensel olarak kul, serf, köle belirlenimlerinin ötesinde *birey, kişi, yurttaş* olarak ortaya çıktı. Tarih herşeyden önce insan İstencinin açınım ve gelişim alanıdır ve böylece ötsel olarak *politik*dir. Modern devletin doğuşunda Reformasyonun yalnızca sonucu değil ama güdüsü de olan *bireysel duyunc ve istenç gelişimi*, Elton'ın Cromwell çözümlemesinde göstermeye çalıştığı gibi, gerçekte *bütün* bir modernleşme sürecini özgürleştiren etmendir.

Elton Tarihi başlıca *politik* süreç olarak alır, geçmişin anlamını insan istenç ve eyleminin terimlerinde görür. Edimsel Tarih insan İstencinin büyümesi, toplum ve devletin *gerçek* şekillerini, kavramlarına uygun *uygar* biçimlerini kazanma sürecidir. Elton'ın tarihçilik anlayışında, İstenç yoksa Tarih de yoktur. Ve Reformasyonun büyük tarihsel önemi politik İstenci yüzyıllara yayılan zorlu bir törel eğitim sürecinde halklar ile birleştirmesinde yatar.

Bir Metin Olarak Tarih

Tüm bilimler durumunda olduğu gibi tarih durumunda da *us* görgül araştırmada her zaman yaptığı şeyi yapar, nesnesine onda *kendini* bulmak için yaklaşır. Gerçekten de genellikle sonuçta yalnızca *kendini* bulur, tarihsel realite özel görüşlerin bir izdüşümü olur, ve nesnellik ile birlikte bilgi de gider. Modern dönemin *ussalcı* felsefesi insan düşüncesinin nesnel göndermesinin olduğunu, insan düşüncesinin kategorilerinin gerçekte olguların da kategorileri olduğunu kabul etti. Bu görüşün karşısında gerçek bilginin ve gerçeğin bilgisinin olanağını reddeden kuşkucu görgücülük duruyordu. (Bir gösteriş tonuyla 'Us Çağı' olarak adlandırılan Aydınlanma çağının felsefecilerinin *tümünün* de ussalcılar değil ama *görgücüler ve kuşkucular* olduklarına dikkat etmeliyiz.)

Postmodernizm daha köktenci bir karşı-ussalcı konumu temsil eder ve *bilimin ve usun* ötsel olarak *yokedici* olduklarını ileri sürme noktasına dek gitmekten çekinmez. Böylece bu bakış açısı için tarihte bilinebilecek hiçbirşey yoktur; ya da tüm tarihçilik bir öznellik ve yorum karışımı denemeciliktir. Öyleyse *metinden* başka hiçbirşey yoktur ve realite realite değil ama bir kurgudur. Hiç kuşkusuz çağdaş tarihçilik hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir yolda bu yorumu haklı çıkaran bir yorumculuktan, başıboş çıkarsamalardan, salt bir *metinden* daha iyi değildir, öyle bir düzeye dek ki, postmodernist bakış açısının sözde nesnellik taslayan ama öznellikten bir adım bile ileri gidemeyen bu tarihçiliği yadırgaması, giderek eleştirmesi postmodernizmin kendini iyi anlayıp anlamadığı konusunda kuşku yaradır. İki yanın da özü birdir.

Elton da *metinler* üretmiş, ve metinlerinin plastikliğini önce kendisi kabul etmiştir. Ama onların daha *nesnel*, daha gerçekçi, daha doğru olmaya açık olduklarını yadsımak bir yana, bu plastikliği granit gerçekliğin ön-koşulu olarak görmüştür. Tarihçi noktalar, çizgiler ve yüzeyler ile, ya da elektronlar

ve protonlar ve atomlar ile ilgilenmez; insan *istencinin* yaratıları olan olgular ve olaylar ile ilgilenir. Geometrinin, fiziğin vb. kavramları onun kavramlarının yanında neredeyse çocuksu kalır. Tarihsel kavramların içerikleri çok daha varıl, ve bu düzeye dek bağıntıları çok daha karmaşık ve çözümlenmeleri eşit ölçüde güçtür. Ve çıplak olgu, kavramsız olgu diye birşey olmadığına göre, tarihçi daha olgularını yaklaşıırken onları biçimlendirir, böylece öznelleştirir, ve tüm nesnellik kaygısına karşın onları kişiselleştirir. Ama bu ham gereci işlemeli, ürettiği metin realitenin bir yeniden-üretimi olmalıdır. Metnin *nesnellığı* onda *olguları* belirleyen *kavramların* bağıntılarının *ussallığı*nda elde edilir.

Elton önermelerinin onun kişisel bildirimleri ya da yargıları olduğu için geçerli sayılmaları gerektiğini düşünmez. Tersine, bilimlerde böyle sözde bilimsel yetkeçiliği önlemek yönteminin başlıca amacıdır. Elton bilimi ciddiye alır ve biraz aşağıda kendi sözlerinden görüleceği gibi, önermelerinin metnin kendisinin *logosu*, *usu* tarafından belirlenmesi gerektiğini kabul eder ve açıklar ki burada kişiseliliğin özneliliğini yenmeyi isteyen bir nesnellik vardır. Metnin *nesnel* olması hiç kuşkusuz fiziksel bir varlık kazanması, cisimselleşmesi demek değildir. Onun insan keyfililiğinden bağımsız *mantıksal bir kurgusunun* olması demektir. Bu yapılmadıkça metnin realiteye ilgisiz özneliliğinden, kişiseliliğinden, hermeneutikinden kaçınmak olanaksızdır. O zaman Hume'un, Kant'ın, Russell'in, Derrida'nın irrasyonalist bilgisizlik kampında yerimizi alabiliriz. Elton'ın nesnel gerçekliği amaçlayan yöntemi beklenebileceği gibi yalnızca "intellectual crack" ürettiklerini söylediği yazarlar tarafından *geleneksel* olarak, *tutucu* olarak görülmüştür—sanki postmodernizm *modern* ve *ilerici* imiş gibi, sanki yargıç olarak eleştiri üretmesine izin verecek nesnel ölçütler, saltık idealar kabul ediyormuş gibi, ve sanki Mozart, Schubert, Grieg salt klasik oldukları için geleneksel imişler gibi.

Olgular, Nesnellik, Us

Elton tarihi anlamada anlaşılacak olan içeriğin tarihin *olguları ve olayları* olduğunu kabul eder (tıpkı doğa olayları durumunda gözlem, deneyim, ölçüm vb.nin bilgiyi değil ama yalnızca bilinecek gereci oluşturmaları gibi), ve olgularda, olaylarda, eylemlerde bilinecek olanı onların ussal belirlemlerinde bulur. Olguları yalnızca tarihçinin ona yükleyeceği kavramları bekleyen biçimsiz, belirlenimsiz soyutlamalar olarak görmez. Tersine, onları *belirli* olarak alır, kendinde *kavramsal* olanı ona eşit bir kavramsal yaklaşım ile gerçekliği içinde, gerçek bağlamı içinde saptamaya çabalar. Elton için soyut olgu, kavramdan yalıtılmış arı kanıt diye birşey yoktur, ve tüm olgusal kanıt onu kavrayan usun belirlenimlerini taşır. "Kanıtın tüm değerlendirmesi usamlama yetisinin işi olmalıdır. Tarihçi ancak yer alan herşeyin ussal açıklamaya açık olduğu ve kanıtın us tarafından keşfedilebilir bir edimin ürünü olduğu sayılısı üzerine çalışabilir."² Ama sayılıtının bilgiye yükseltmesi,

²"All assessment of evidence must be the work of the intellect, of the reasoning faculty. The historian cannot but work on the assumption that whatever happened is capable of rational explanation and that evidence is the product of an act discoverable by reason."

Uzun tarihte olduğu gibi tarihinin çözümlenmesinde de işlediğinin tanıtılması gerekir. Us ancak ussal olanı bilebilir, ve eğer bilgi olacaksa, eğer salt metinden daha ötesi varsa, edimsel Tarihin kendisi özel olarak ussal olan insanın eyleminin, onun özgürlüğünün, istencinin süreci olmalıdır. Elton'ın yöntemi tarihi yalnızca bir *yorumlama* sorunu olarak gören bakış açıları ile karşıtık içinde tarih için bir *bilim* olma hakkını doğrular ve tarihin ussal, *nesnel* çözümlemesini *olanaklı* olarak kabul eder. "Ussal ve derin-düşünsel tarih modern Avrupa'nın önde gelen iki entellektüel başarımından biridir; doğa bilimi ötekidir"³ (RA, s. 228).

Olguların Kavram Tarafından Belirlenmesi

Olguların kişiden kişiye, görüşten görüşe değiştikleri, özneye göreli oldukları doğrudur ve her özne olguyu, realite olarak gördüğü şeyi kendi kategorileri ile tanımlar. Ama bu nesnel olgu değil, kendinde olgu değil, gerçekliği içindeki olgu değildir. Bu *görüş* dediğimiz, *kamu görüşü* ya da *kamu alamı* (*Öffentlichkeit*) dediğimiz şeydir ve Avrupa'nın kahve köşelerinde, salonlarda, masa-toplumlarında kendine en uygun yeri bulmuştur. Giderek kendine politik istenç olarak anlatım veren şey de bir metinden daha iyisini üretmeyen bu yorumlama sürecinde yoğrulur. Ama *bilgi* görüşten, sanıdan, metinden başka birşeydir, olgunun *kendinesini* belirleyen kategorileri, öznenin

The Practice of History, 1967, s. 81.

³E. H. Carr *What is History?* başlıklı çalışmasını yayımlandıktan sonra Elton'ın Carr ile giriştiği tartışmadaki anlaşmazlık en azından *nesnellik* kavramının doğası ile ilgili görülmemelidir. Carr da Pozitivizmin "olgular kültü" dediği şeyi reddeder ve olguları öznenin onları belirlemesinden, biçimlendirmesinden bağımsız şeyler olduğunu düşünmez. Onları tarihinin yeni düşünceleri ile değişkiye uğrayan plastik veriler olarak görür. "Locke'dan Russell'a İngiliz felsefesinde başat çizgi olan görgücü gelenek," diye belirtir, "özne ve nesne arasında tam bir ayrılığa varsayar" (*What is History?*, s. 9). Bu geçersizdir. Ama Carr tarihsel olgunun *nesnel varoluşu* düşüncesini de tarihinin olguya erişmesini önleyen bir yanlış olarak görür. Böyle salt kendisinin anlayabildiği ve doğrulayabildiği öncülleri temelinde, tarihsel çözümlemenin *göreliliğini ve hermeneutik karakterini* vurgular. Ama tam olarak bu nedenledir ki tıpkı kendine yeterli olmayan ve bilim felsefesine yönelen görgül doğa bilimleri durumunda olduğu gibi görgül tarih biliminde de daha yüksek kavramsal çözümleme için, *tarih felsefesi* için gereksinim vardır. Öte yandan, postmodern irrasyonalizm doğa bilimlerinde olduğu gibi tarihte de nesnelliği 'gelenekçilik' olarak, giderek 'tutuculuk' olarak anladığı zaman yalnızca yapması gerekeni yapmaktadır. Nesnellik, ussallık, bilimsellik kavramları hiç kuşkusuz 'dilibilimsel söylem'in özneliği, göreciliği, başıboşluğu ile bağdaşmazlar ve masa-toplumlarının, salonların ve kahvehanelerin tını için hiç kuşkusuz uygun değildirler. 1997'de *In Defence of History*'de, "present reality can be felt and experienced by our senses" (s. 96) sözleri ile yalnızca güncel tarihçiliğin felsefe açığının derinliğinin bir örneğini veren Richard J. Ewans postmodernist yazarları "intellectual barbarians" olarak, "the invading hordes of semioticicians, post-structuralist, New Historicists, Foucauldians, Lacanians and the rest" (s. 9) olarak tanımladı. Tüm tarihin kaynakların kişisel yorumu üzerine dayanması zemininde akıllı olarak tarih incelemesinin *geçerliliğini ve gerekliliğini* yadsıyan postmodernistler bu sözleri de bir metin olarak görmüş olmalıdırlar. Elton 1991'de postmodern metinleri "the intellectual equivalent of crack" olarak yorumlamıştı (*Return to Essentials*, s. 41). Postmodern moronluk için her iki niteleme de uygun görünür. İran'ın yalnızca Orta Doğu için değil ama Avrupa için de geçerli olabilecek yeni bir "politik tinsellik" ürettiğini düşünen Foucault'nun molla despotizmini kutlaması ve aklamaları bir yandan barbarlık öte yandan bir dopamin etkisi olarak görülebilir.

özencine bağlı olmayan nesnel belirlenimleri gerektirir, ve bilimin işi bu nesnellığı kavramaktır. Görgül tarihçiliğin henüz görgül kalmada direktmesi ve *tarih felsefesine* yönelmemesi, eğer tarihsel olguların görelî olarak daha plastik niteliğini dikkate alırsak, bütünüyle anlaşılabilir birşeydir. Tarihsel olayı çözümlmek mekanik doğanın parçacıklarını ve galaksileri incelemekten çok daha karmaşık bir iştir ve tarihçiliğin ister daha dar bölgesel ve yerel tarihler isterse dünya tarihinin bütünü olsun nesnesini gerçekliği içinde kavramak için çabası özgürlük, istenç, duyunç, eylem, yurttaş, devlet, yasa, anayasa, tüze, türe, ahlak, törellik gibi kavramların bilgisini gerektirir ve bunlarla çalışmak uzay, zaman, özdek, kütle, alan, kuvvet, vektör, çarpma, toplama, çıkarma tümlev, türev gibi görelî olarak daha ilkel kavramlar ile iş gören doğa bilimcinin ve matematikçinin düzleminden daha yüksek, daha karmaşık bir kuramsal düzlemde düşünmeyi gerektirir.

Elton'ın Reformasyon Üzerine Çalışması

Elton'ın toplumsal ve ekonomik etmenler üzerinde olmaktan çok dinsel ve politik etmenler üzerinde yoğunlaşan çözümlemesi salt bu nedenle yayımlandığı çağın görelî olarak daha materyalistik bilincinin kavrayışının ötesinde yatsa da, daha özgür düşünme eğiliminin güçlenmesi ve böylece nesnel tarihçilik için daha elverişli bir zeminin gelişmesi ile çalışma zamanın geçişi içinde eskimekten çok kendini yenilemektedir. Reformasyonun belirleyici olaylara sahne olan ilk kırk iki yılını ele alan bu klasikleşmiş çalışma karmaşık tarihsel problemleri başlıca dönemin politik ve dinsel aktörleri çevresinde açimler ve tarihsel sahne başat konuma yeniden yerleştirilen reformcu Luther ve gelenekçi, despotik, Katolik V. Charles arasındaki çatışmanın eksenini çevresinde kurular. Elton'ın çözümlemesi Batıda çok sayıda araştırmacının dönemi anlayışlarını derinden etkilemiştir—biraz 'subluminal' olmasına karşın. Bugün neredeyse ölçün bir karakter kazanan az çok *nesnel* Reformasyon çözümlmeleri özsel olarak Elton'ın çözümlemesinin özetleridirler. Gene de etkilenmek bilmekten bütünüyle ayrı birşeydir, ve neredeyse gurur duygusu içinde kabul edilen bu etkilenmeler ancak Elton'ın göz önüne almadığı pekçok özsel noktayı araştırmaya güdülendirdikleri ölçüde sözel olmanın ötesine geçebilirler—örneğin Reformasyonun niçin Kuzey Avrupa'ya sınırlı kaldığı, modern demokratik bilincin doğuş ve güçlenmesi ile ilgisi, bilimsel ve sanatsal gelişme için engelleyici olmayan bir törel zeminin yaratılmasındaki etkisi, mülkiyet iyesi olma hakkı ile tüzel kişinin ve böylece modern ekonominin gerektirdiği törel zeminin doğuşu üzerindeki etkisi. Ama sürecin *tüzel, moral ve törel* kategorilerin terimlerinde çözümlenmesi, *özgürlük, istenç, duyunç* kategorilerinin görgül gereci örgütleyen ilkeler olarak alınması görgül tarihçiliğin işi değildir. Elton'ın çalışmasının gerekçesi ve amacı, yazarın kendisinin belirttiği gibi, konuya yönelik diri ilginin ve araştırmanın kesintisiz olarak sürmekte olmasıdır. Bu düzeye dek Reformasyonun özsel karakteri üzerine henüz *bilgi* değil ama ancak bir *görüşler* ve *yorumlar* tür-lülüğü vardır. Henüz işlemekte olan bir süreci çözümlmeyi amaçladıkları ölçüde, bu girişimlerin sürecin kendisi gibi akışkan ve değişken olmaları bütünüyle doğaldır.

Reformasyonun Gerekçesi

Katolik Kilise Avrupa'nın genellikle karanlık olduğu kabul edilen Orta Çağlarının bütününü kendisinden daha iyi olamayacak bir bileşeni idi. Reformasyon Katolik Kilisenin *duyunc yoksunluğundan* doğdu. Din ötsel olarak yalnızca *duyunca* aittir, ve Din *kavramının* kendisine uymayan tüm dışsal ilinekler gerçekte tözsel bozukluğun anlatımları idiler. Tinsel olanın zayıflığı doğal olanın gücüdür. Ve inancın tinselliği onun *duyunca* ait olmasından gelir. Katolik Kilisenin kurumsal karakteri, bir din adamları sınıfının varlığı, bağışlama belgelerinin satılması, fiziksel olanın tanrılaşdırılması, imgelere tapınma—tümü de duyuncun zayıflığında, doğruyu ve eğriyi ayırdetme yeteksizliğinde birleşiyordu. Hristiyanlığın duyunca hakkını vermesi, insanı Tanrının yasası altındaki *kul* olarak değil ama onunla *bir* görmesi ölçüsünde, Katolik Kilise daha başından Hristiyanlığın özünden uzaklaşmış, *bozulmuştur*. Daha iyisi, henüz özünü kazanamamıştı. Sevginin olması gereken yerde bir korku, yozlaşma ve şiddet yaşamı, ve Özgürlüğün olması gereken yerde bir kölelik ve yalan kültürü vardı. Özgürlüğün yokluğunda ahlak da yoktur çünkü kölelik ve korku altında duyunc gelişimi olamaz; ve Katolik Kilise daha da ileri gidiyor ve eğri, yanlış ve kötü olanı din adına akıyor, dünyasal çıkarları dinsel bir üstünlük konumundan koruyordu.⁴

Reformasyon Katolik Kiliseye karşı zamanın popüler tepkisini paylaşan ve onu yeniden Hristiyanlığı *özü* olarak gördükleri şeye döndürmeyi isteyen Luther, Melancton, Karlstad, Calvin, Zwingli gibi din adamlarının önderliğinde yer aldı. Daha başından *politik* bir karakter taşıdığı gösterdi. Alman prensler Luther'i papa ve Kutsal Roma İmparatoru Katolik V. Charles karşısında korur ve desteklerken, İsviçre'de Zwingli ve Calvin magisterlerin desteğini aldı. İngiltere ve İskandinavya'da kralların kendileri milyonları Protestanlığa döndürmede öncülük ettiler. Fransa'da öndersiz devam kıskırtmalar nedeniyle I. Francis'in hoşgörüsünü yitirip dağılırken ve Huguenotlar tümüyle yok edilirken, İtalya'da Reformasyonun kısa bir süre içinde İtalyan kent devletlerine yayılmasına karşın, Engizisyon ve popüler süredurum Protestanlığın yerleşmesine izin vermedi.

Luther'in saldırısının hedefi olan bozulma salt dışsal değildi. Tersine, Katolik Kilisenin *özünü* ilgilendiriyordu. Hristiyanlığın *özü* kavramı—ki yalın olarak dinin kavramı olarak *Üçlülüktür*—Tanrı ve inanan insan arasında herhangi bir insansal aracılığın olmamasını gerektirir ve esenliğin hayırlar, adaklar, oruçlar, ayinler vb. ile ilgili değil ama *yalnızca inanç* ve Tanrının kayrası yoluyla kazanılacağını imler. Katolik Kilise ise İncil'in değil ama papanın yanılmazlığını, her Hristiyanın değil ama yalnızca rahibin onu yorumlayabileceğini, ve insan günahlarının Tanrının kayrası tarafından değil ama ancak iyi işler yoluyla bağışlanabileceğini kabul

⁴Onuncu yüzyılda Papa XII. John'un sayısız metresi oldu. On dördüncü yüzyılda VI. Urban kardinallerinden bir bölümünün işkence altında öldürttü. Başka birçokları gibi köle tecimine izin veren on beşinci yüzyıl papası VIII. Innocent'in on altı, bir başka Rönesans papası VI. Alexander'ın ise yalnızca yedi çocuğu oldu. Aynı zamanda Avrupa'da politik bir güç olan böyle bir kilise bağışlama belgeleri satarak ölümler de aralarında olmak üzere insanların günahlarını siliyordu (yalnızca söylendiği gibi 'dünyasal cezalarını' değil), ve dinsel konuların para ile satılması (simoni) ve akraba kayırmacılığı (nepotizm) yaygındı.

ediyordu. Hıristiyanlığın özü sorunu böylece Kilisenin yetkeci ve kurumsal yapısını ve varlığını ilgilendiriyordu. Luther esenliği insanın günahatın kaçınma ya da pişmanlık edimlerinin, Tanrıya rüşvet olarak yerine getirilen hayır işlerinin sonucu olarak değil, ama seven bir Tanrının insana karşılıksız armağanı olarak gördü. İnsan ne kadar günah yüklü olursa olsun *özel* olarak *iyi* olmalıydı, *kötü* değil, ve Luther bunu salt içsel ya da gizemsel bir duygu ile değil, bir us düşmanı olduğu ölçüde ussal olarak da değil, ama Tanrının onun karşısında ölümlü insanın temsilcisi olarak görünen oğul İsa ile ilişkisine dayanarak aklayabilirdi. Tanrı ancak *kendisi gibi* olanı sevebilirdi. Luther'in yalnızca inanç yoluyla aklanma öğretisinin ilk çıkarsaması Katolik Kilisenin dünyasal yetkesinin geçersizliğini ve gereksizliğini gösterdi.

Reformasyonun Öngörülme-yen Sonuçları

Luther Katolik Kiliseyi birkaç bozuk noktada iyileştirmeyi isterken beklediğinden biraz daha fazlasının gerçekleştiğini gördü. Salt Kilisenin yozlaşmasına karşı dinsel bir protesto olarak başlayan ve kiliseyi devirmeksizin yalnızca iyileştirmeyi amaçlayan eylem önderlerinin *dinsel* niyet ve anlayışlarının çok ötesine geçen *dünyasal* sonuçlar getirdi. Katolik Kilisenin dinsel karakterini yitirmiş olması ölçüsünde, Reformasyon ayrı bir din oluşturmaktan çok Avrupa'da ilk kez tek-tanrılı din kavramına uygun bir inancın doğuşunun başlangıcı oldu. Güney eski kültürü içinde kalarak ikonlara tapınmayı, iyi işler yapmayı, İncil'i değil ama rahibin özencini dinlemeyi sürdürürken, kuzey Avrupa'da Katolik Kilise manastırları, rahipler sınıfı, imgelere, kalınlara tapınması ve azizler kültü, pagan ayinleri ile birlikte yıkıldı. Kilisenin yetkesi ile birlikte batı Avrupa'nın Katolik birliği ortadan kalktı ve nüfus iki silahlı kampa bölündü.

Luther Wittenberg'de tezlerini kilisenin kapısına çivilediği zaman Katolik Kilisenin çöküşünü başlattığını düşünmekten ve istemekten çok uzaktı. Bir ilke sık sık onu ilk kez ileri sürenler tarafından anlaşılmas ve onların anlayışlarının ötesinde açınımlar ve sonuçlar getirir. Luther'den, aslında dönemin hiçbir aktöründen bütün bir modern tarihin kendisinin yapacağı çıkarsamaları beklememeliyiz. Bozulma bir süredir duyumsanıyordu ve onu ilk kıyananlar Reformasyonun önderleri değildi. Ama Rönesans Hümanizminin Kiliseye karşı tutumu *kınamanın* ve onu kurumsal olarak iyileştirme isteminin ötesine geçmedi. Kilisedeki bozulmayı salt bir *ilinek* sorunu olarak gören Erasmuscu Hümanistler önce papanın ve sonra insanın temsilcileri kalmada direttiler. İspanya'dan Fransa, Almanya ve İngiltere'ye Roma Kilisesinin kendisinin içerisinde reform girişimleri olmuştu. Ama özel olarak dünyasal, neredeyse cisimsel bir karakter taşıyan bir kuruma *tinsel* öz kazandırma girişimleri için başarısızlık kaçınılmazdı. Kilise dünyasal karakterine yönelen her gözdağını dünyasal şiddetle ortadan kaldırmaya ve kaba gücü hak yapmaya hazırды. Gerçekten de Katolik Kilisenin bölümsel düzeltmelerden, bir Karşı-Reformasyon ya da Katolik Reformasyon işleminde geçerek bütün bir Latin Avrupa'da sürmesinin kendisi iyileşmesinin olanaksızlığının kanıtı oldu.

Luther için insanın bağışlanması, düşmüş ve günahkâr durumundan kurtuluşu *yalnızca inanç* yoluyla olanaklıydı. Ama *sola fide* yalnızca insanın yüreğini ilgilendiren bir içsellik olmadığını gösterdi ve bir kez insanların bilincine yerleşir yerleşmez tüm inananların rahipler oldukları çıkarsaması ile bütün bir din adamları sınıfının ve kurumsal kilisenin sonunu getirdi. İnsan Tanrı ile doğrudan bağıntı içinde duramayacak ve öğretiyi kendisi öğrenemeyecek denli sefil değildi. İnanç özgürlüğü yalnızca sıradan insanın duyuncunu din adamlarının kutsal denetimlerinden özgürleştirmekle kalmadı. Luther ve Reformasyonun önderlerinin yeniden kazanmaya çalıştıkları Hıristiyanlığın özü kavramı dinsel duyuncun kendisinin ötesini gösteriyordu.

Reformasyonun Katolik Karakteri

Bireyin kurumsal Kiliseden, papadan ve bir din adamları sınıfından özgürlüğünün anlamı bireyin doğrunun ve eğrinin asıl yargıcı olması, *duyuncun, insanın ahlaksal usunun* kendinin bilincini kazanmasıydı. Doğruyu kendi dışına şurada burada herhangi bir kaynakta arayan insan özgür değildir. Reformasyon yalnızca rahibin ayinlerini izleyen ve Latince dualarını anlamadan dinleyen aşağı yukarı İncil'siz bir Katolik Hıristiyan dünyaya anadilde İncil'i kazandırmakla kalmadı, ama onu duyuncun yargısının önüne de koydu. Her inanan rahipti, ve birey Kutsal Yazıları kendi duyuncu ile yorumlayacaktı. Bu yorumlama özgürlüğü duyuncun başıboşluğu olarak Deizme dek vardı. Ama Luther, Calvin ve başka Reformcular, eski Katolikler olarak, Kutsal Tin üzerindeki denetimlerinden vazgeçmeyi akıllarından bile geçirmiyorlardı ve kutsal amaçları için tıpkı karşıtları gibi gerekli gördüklerinde baskıya ve zulme başvurmaktan geri kalmazdılar. Şiddete duyarsızlık Luther'in 100.000 yaşamın yitirilmesi ile sonuçlanan köylü savaşlarında *Öldüren, Çalan Köylü Hordalara Karşı* prenslerden yana tutumunda sergilenir (s. 46-48), ve giderek pasifist Anabaptistler bile şiddete başvurmaktan kaçınmadılar. Reformasyonun başlangıcında görülen kent teokrasileri gerçekte onlara izin vermeyen bir ilke üzerine dayanıyordu ve ancak bu çelişki zor yoluyla örtülü kaldığı sürece varolabildiler. Reformasyon "Cenevre'de ya da Massachusetts'de olduğu gibi daha tam utku kazandığı her yerde insanların anlıkları üzerinde genellikle eski düzende kullanılmış olandan daha şiddetli bir denetim uyguladı" (s. 219). Reformcuların kendileri hoşgörü gibi birşeyi tanımadıklarını, us düşmanlıklarını tanrıbilimlerinde de tanıtladılar. Luther inancın olanağını usun çiğnenmesinde görüyordu. *İstencin Köleliği Üzerine* yazıyor, ve Reformasyonun başka önderleri ile birlikte İstenci boşa çıkararak bir tür yazgıcılık olarak ön-belirlenim öğretisini (Augustine) kabul ediyordu. Reformasyon, Elton'ın haklı olarak belirttiği gibi, "gerçekte bir duyuncu ya da düşünce özgürlüğü devimi değildi" (s. 219). Anti-semitik Luther, Calvin ve başka önderler kendileri yetkeci Katolik gelenek içinde yetişmişlerdi. Paradoksal olarak, inanç özgürlüğünü savunan kafalar istenç özgürlüğünü reddettiler. Bunda hiçbir tutarsızlık görmediler. Luther "Düşüştün sonra, özgür istenç bir sözcükten başka birşey değildir" diye yazarken, İsviçre'de Calvin'in teokrasisi altında ahlak polisi insanların davranışlarını denetim altında tutuyordu. Reformasyonun önderleri bir teokrasiyi bir başkası ile

yenmeye çalıştılar. Ama *sola fide* tıpkı bir din adamları sınıfına yer vermeyen Sünni İslam durumunda olduğu gibi tüm inananların rahipliğini imlediğine göre, insana neye inanacağını, ne yapacağını, neyin doğru ve neyin eğri olduğunu söylemek papazın, kardinalin, papanın ya da Luther, Calvin ya da Zwingli'nin işi değildi.

Reformasyondan Daha Çoğu Olarak Duyunç Özgürlüğü

Katolik Kilisenin öğretisi insanın duyuncunun *dışardan*, rahibin özencinden yardım almadan moral yargıda bulunamayacağını kabul ediyordu.⁵ Reformasyon herkesin İncil'i içsel olarak, *kendi duyuncuna göre* yorumlamasını savundu. Böylece ilk olarak rahipliğin aracılığı ve Katolik Kilisenin yetkisini ortadan kaldırdı ve duyuncun saltık yargıç konumunu tanıyarak insanlık tarihinde *ilk kez özgür kişiliğin evrensel ölçekte ortaya çıkmasına* izin verdi. Duyunç özgürlüğü özgürlüğün içsel, öznel biçimidir ve kendini İstenç olarak bütün bir törellik alanında, Aile, Yurttaş Toplum ve Devlette nesnelleştirir. Her insan doğruyu eğriden ayırdetme yetisi ile doğar, ama bu yargının onun *kendisinin* mi yoksa herhangi bir *dışsal* yetkenin bir dayatması mı olduğu arasındaki ayrım *birey* olup olmama arasındaki ayrımdır. Reformasyon en sonunda onu başlatanların fanatik denetiminden bütünüyle sıyrılacak, tüm inananlar rahip olurken rahip yalın bir birey olarak topluma karışacak, ve modern törellik Reformasyonu yalnızca *yokluğu* ile duyumsayacaktı. Eğer tarihinin işi yalnızca fenomenleri sıralamaktan daha çoğu ise, bir alışkanlık bilinci olarak modern törelliği her boyutunda yalnızca olumsuz varlığı ile belirleyen bu unutulmuş momenti açığa çıkarmak tarihin salt bir *metin* olmaması için özeldir.

Reformcuların *inanç özgürlüğü* dedikleri şeyin *duyunç özgürlüğü* ile birlikte gittiğini ve onunla bireyselliğin en son yabancı yetkeden de özgür kılındığını anlamaları gibi birşey söz konusu olamazdı. Yoksa yaptıklarına kendileri karşı çıkarlardı. Reformasyonun önderleri bütün kültürel dizgenin içerisine öyle bir kavram yerleştirmeyi başardılar ki, bunun dizgeyi *tüm öğelerinde* değiştirmeden ve onu *bütününde* yeniden yapılandırmadan geçerli ve kalıcı olması olanaksızdı. Duyunç özgürlüğü feodalizm ile, kurumsal Kilise ile, ve en sonunda despotizmi tözü olarak alan hiçbir toplumsal, politik, ekonomik yapı, kurum, örgüt ile bağdaşamazdı.

Reformasyon Avrupa'nın, hiç olmazsa Germanik halkların ona hazır ve istekli oldukları bir çağda sahneye çıktı. Salt birkaç bireyin istencinin topluma dayatılması, birkaç dahinin tutkularının gücü kendi başına tarihsel bir etmen değildir. Reformasyonun önderleri yeni istenci formüle ederken, dizgenin kendisi henüz işin başlangıcında olan bilimsel ve sanatsal çabalarında ve onlarla bağdaşmayan ekonomik ve politik yapısızlığında daha şimdiden

⁵*Catholic Encyclopedia* 'conscience/duyunç' girişinde şöyle bir tanım verir: "The natural conscience of the Christian is known by him to act not alone, but under the enlightenment and the impulse derived from revelation and grace in a strictly supernatural order" :: "Hıristiyanın doğal duyuncu onun tarafından yalnız başına değil ama tam olarak doğa-üstü bir düzende tanrısal bildirişten ve kayradan türetilen aydınlanma ve dürtü altında davranıyor olarak bilinir." Tanrısal bildiriş inanan insana ancak Katolik rahibin yorumu altında ulaşabilir..

köklü bir değişime gereksinim içinde, ve böylece değişimi başarabilecek bir durumda idi. Reformasyon onu başarmaya istekli ve yetenekli bir çağda ortaya çıktı.

Çağ Rönesans çağı idi ve Avrupa Klasik Helenik tin ile, onun *sanatsal, bilimsel ve törel-politik* kalıtı ile tanışmıştı. Rönesansın *özü sanatsal ve bilimsel* Klasik-Helenik tin idi. Ve çağ ayrıca Katolik Kilisenin çağı idi. Sanatta ve bilimde *saltık* olanı tanınması ile, ve bir 'Hümanizm' olmasına karşın insanın *tüzel, moral ve törel* değerini tanımaması ile, Rönesans bu iki tinin, Klasik Helenik ve Hıristiyan Katolik tinin bir sentezi idi. Bu yeterli değildi. Eğer yalnızca *bilim* ve *sanat*, yalnızca *düşünce* ve klasik *güzellik değerleri* insanı yapıyorsa, Rönesans hümanist idi. Ama eğer insan için *özgürlük* de gerekli idiyse, Rönesans insanın bu eşit ölçüde özsel değerini Katolik Kilisenin özencine teslim etmede yalnızca ironik olarak hümanist idi. Reformasyona özgü "o bireye tapınma" Rönesansta yoktur (s. 221). Özgürlük *duyuncu* olarak insanın iç insanlığı, ve *istenç* olarak dünyasal insanlığıdır. Klasik Helenik tin hiç kuşkusuz güzel, ussal, törel bireyselliğin olanağı olan özgürlüğü tanıyordu—ama köleliği de. O özgürlükte eksik olan öğe insanın *özel* olarak, *doğal* olarak, ve *evrensel* olarak *özgür* olduğunun bilinci idi. Rönesans kalıtıcısı olduğu tinin eksikliğinin de kalıtıcısı oldu. Tüm eleştirel karakterine karşın, o eksikliği, dolayısıyla Katolik Kiliseyi sorgulamadı. Tin kendi *değer* alanını *bütünlüğü* içinde keşfetmeli, insanın özgürlüğünün, *duyuncu* ve *istençin* de onun özel doğasının parçası olduğu bilinmeli, ve *duyuncu* ve *inanç* bir olmalıydı. Tinin daha öte gelişmesi için yer vardı. Reformasyon zorunluydı, ve Rönesans Hümanizmi Reformasyon ile acımasızca çarpıştı. Zamanla 'Hümanizm' teriminin kendisi insana gerçek hakkını vermediği için arkaikleşecek ve tarihsel bir anya indirgenecekti. *Modernlik* ve *Modernleşme* Rönesans Hümanizmi ile değil ama başından onda iyi olana hakkını veren ve onu böyle olarak kapsayan Reformasyon ile bağlandı.

Özgürlüğünün bilincine varmaya başlayan tinin daha öte gelişim isteyen dinamiği Avrupa'nın yürürlükteki törel yapısı ile, feodalizme uyarlanmış bir Katolik Kiliseyi de özel bir bileşeni olarak kapsayan bir zorbalık ve şiddet kültürü ile birlikte gidemezdi. Yüzyıllara gereksinim bir değişim, dönüşüm, gelişim süreci kapıdaydı. Yalnızca Kiliseden değil ama *bütününde* dışsal yetkeden özgürleşme koşulu insan gizliliğinde engelsiz gelişime olanak verecek törel zemini sağladı, ve bunu insanlığın bir bölümünü insanlık olarak görmeyen ve köleliği *doğal* sayan Klasik Helenik tinde eksik olan evrensellik öğesini tamamlayarak yerine getirdi. Reformasyon hiç kuşkusuz dinsel bir devimdi, ve dini, Kiliseyi, bireysel ve toplumsal ahlakı ve törelliği iyileştirmeyi amaçlıyordu. Ama dinin en sonunda dayandığı *duyuncu* kendisi dinsel bir yeti değildi. İyinin ve kötünün, doğrunun ve eğrinin yargıcı olarak tüm yetkenin üzerinde ve üstündeki *saltık* yetke olan *duyuncu* insanın içsel özgürlüğün yeri, hiçbir gücün ona ulaşamayacağı ve dokunamayacağı gerçek tapınaktır. Reformasyon *inanç* özgürlüğü ile, biricik yetkenin yüreğin *inanç*ında olduğunda *diretmesi* ile, insana dışsal *duyuncu* dayatılmasına son verdi. Ancak kendi *duyuncu*nu bilen, ancak dışsal *inağı*, alışkanlığı, geleneği sorgulayabilen insan *duyuncu*dur, *ergindir*, ve *ahlaksal* yargılarını

kendisi üretir.⁶ Din genç insanlığın ahlaksal öğretmenidir, onun doğrularını ve eğrilerini saptar, özellikle bilgi değil ama inançtır, ve doğru ve iyi olanın sevgiye, saygıya ve korkuya dayalı kabulüdür. Reformasyon dinin kendisini duyuncun yargısı altına getirdi ve böylece inancın bilgi ile bağdaşmasını, aslında birliğini doğruladı. İnsanlığın bütün bir tarihinde ahlakın ve törelüğün özgür, ussal ve sürekli güncellenmesi için hiçbir engel kalmadı.

Tarihe Tabu İle Bakmak

Eğer tarihsel çözümlemede doğru kavramlar doğru olgulara uygulanacaksa, görüngülerde, olgularda ussal olanı, *haçtaki gülü* görmek, insan tarihindeki dayanılmaz yıkımların, acıların ve kötülüklerin üstünde ve ötesinde olanı, *ussallaşma, iyileşme ve güzelleşmeyi*, tinin *gelişimini* de ayımsayabilmek gerekir. Ancak özgürlüğe yetenekli bir insanlık sorumludur ve sorumlu tutulabilir, ve ancak iyinin ve kötünün yargıcı olabilecek bir insanlık iyileşebilir, büyüyebilir. Kendi dışındaki etmenler tarafından belirlenen bir insanlık *moral* değil, böylece insanlık değildir. Doğallıktan daha çoğu olan *homo sapiensin* tüm tinselliğini gerçekleştirme sürecini, onun Tarihinin kendisini sınıf savaşları, altyapılar, sosyo-ekonomik etmenler gibi sözde ‘özdeksel’ kategorilerin terimlerinde tanımlamaya çalışmak Özgürlüğü, Tarihin anlamını, insanın büyüklüğünü silmeyi gerektirir. İnsanın yalnızca *belirlenen* ama *kendini belirlemeyen* bir varlık olarak görülmesi, bunun neredeyse taşkınlığa varan bir tonla materyalist ‘bilimsellik’ adına ileri sürülmesi kölelik sevgisini ve özgürlüğün bilgisizliğini ele verir. İnsanın kendi özü değil ama dışındaki etmenler tarafından belirlenmesi onu bu etmenlerin bir türevi ve istençsiz yapacaktır. Bu bakış açılarında sözde ‘özdeksel’ olgular ölçüttür, ve kavramları kavramsız olgular belirler. İnsan gerçekte yalnızca bu altyapıların *özü* olan hırsın, kör tutkuların ve bencilliğin güdümündeki saçma bir varlıktır.

“Kant “Was ist Aufklärung?” sorusuna yanıtında Aydınlanmanın değil Reformasyonun tanımını verdi—Aydınlanmanın Katolik Fransa’da daha başlarken bastırılan Reformasyonun ertelenmiş işini üstlenme karakteri ile uyum içinde. “Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit ist das Unvermögen, sich seines Verstandes ohne Leitung eines anderen zu bedienen” :: “Aydınlanma insanın kendine dayattığı erginlik yoksunluğundan çıkışıdır. Erginlik yoksunluğu kendi anlayışını bir başkasının kılavuzluğu olmaksızın kullanmaya yeteneksizliktir.” Aydınlanma başlıca Reformasyonu bastıran Fransa’da boşanma ve inanca karşı *göngül-pozitif*/bilgi adına tepki, *usdışına karşı usdışı* idi. Bir yanılısıma olarak yanılısıma vurdu. Politik karakteri açıkça *despotik* idi: Halkı halk adına halkın kendisinden daha iyi yönetebilirdi. Reformasyon boşanancın kaynağını ortadan kaldırdı ve halksal duyuncun yetkeden özgürlük içinde olgunlaşmasının koşulunu yarattı. *Erginlik* sorunu açtı ki Aydınlanmanın değil ama Reformasyonun ilgisini ve kaygısıdır. Aydınlanma deizm ve ateizmde demir atarken ve böylece halkın törelliğinin zemini ortadan kaldırıncın, Reformasyon yol açtığı *duyuncu özgürlüğü* ile törelliğin gerçek zemini oldu. Dinsel bir kavram olmayan duyuncun anakronistik dinsel öğretiler tarafından dışsal olarak belirlenmesi onun özgürce olgunlaşmasını ve büyümesini durdurur, ve dışsal belirlenim kalktığında duyuncu yoksunluğu kendini kaçınılmaz olarak en aşırı, acımasız ve insanlık dışı biçimlerde gösterir. Aydınlanma hiç kuşkusuz modern kültürün karakterinde güçlü, ama *ön-modern* anlamda güçlü bir etmen oldu. Usu tanımayan *irrasyonalizmi* ile, ve *insan eşitsizliğine* izin veren deizmi ile modern değildi ve politik olarak *ön-modern* bir kalıntı idi. Sözde ‘Us-Çağı’nın Aydınlanması açıkça *göngücü-kuşkucu* bir ‘dünya-görüşü’ idi, felsefe değil; ve deizm Reformasyonun kiteler üzerindeki *moral* yapıturumundan bütünüyle yoksundu.

Öyleyse *kurtarılmalıdır*, ve onu kendisi değil ama ancak her nasılsa kendileri altyapısının determinizminden kaçabilen ve ahlaklı, bilge, ussal olabilen sevgili önderler kurtarabilir—ve hiç kuşkusuz zor yoluyla.

Tarihi insanlığın özgürlük bilincine ulaşması için *ereksel gelişim süreci* olarak görmek insanın Özgürlüğe ve İstence yetenekli olduğunu kabul etmeyi gerektirir ve gerilerden modern kültüre sarkan o despotik Aydınlanma tını tam olarak bu kavramların eksik oldukları yerdir. Kurtarıcı ideoloji modern tinin içerisinde işleyen bu despotik artığın toprağında beslenir ve özgürlük kavramına yabancı entellektüalizmin biricik besinidir. Ekonomik determinizm insanı özsüzleştirmede, onu duyuncusuz ve istençsiz bir varlığa indirgemede hiç kuşkusuz yalnız değildir ve insanın moral hiçliği, insanın dünyaya fırlatılmışlığı, insanın saçmalığı, insanın yamuk tahtasından düzgün hiçbir şeyin yapılamayacağı gibi nihilistik eğilimler ile uyum içindedir. Bu düzeye dek, Elton'ın elli yıl önceki girişimi yayımlandığı zaman sözcüğün gerçek anlamında Batı kültürünün her boyutuna sinmiş bir tabuyu yıkmaya sorunu ile karşı karşıya kaldı. Tümü de kendi alanında insanı indirgeyen pozitivism, nihilizm, pesimizm, materyalizm, kübizm yüzyılın başat tınıni tanımlıyordu. Reformasyonun modern tarihin çözümlemesinin özeğine yerleştirilmesi hiç kuşkusuz dine ahyon olarak, bir sinirce olarak, bir boşınanç olarak bakmaktan daha iyisini yapabilecek bir bakış açısını gerektirir. Eğer bakış açısında böyle bir değişim bilincin bütün bir yapısının değişimini gerektiriyorsa, bu güçlük yeni bir tarihçiler kuşağının yetişmesinden daha azı ile çözülecek gibi görünmez. Elton Reformasyonun yalnızca Protestan ya da Katolik bakış açılarından değil, ama materyalist ve pozitivist bozmalardan da özgür ussal bir çözümlemesini yapma girişiminde bulundu, ve girişim bugün bile bütününde Batı tarihçiliğine yabancı bir yaklaşımdır. Elton'ın çözümlemesi bir *eleştiri* okyanusuna bırakılmıştır. Eleştiri her yerde aynı bilgisizliği sergiler, düşmanına olmadığı yerde vurur, hiçbir zaman onun karşıtı olmayı, onu içeriden çürütmeyi başaramaz. Eleştiri *yorumdur*, hermeneutiktir, ve ne yaptığını çok iyi bilen postmodernist Derrida'nın kendisinin de gördüğü gibi hiçbir zaman 'doğru yorum' diye birşey yoktur. *Eleştiri* ('eleştirel' kuram, 'eleştirel' düşünme, 'eleştirel' felsefe, 'eleştirel' bakış açısı, 'eleştirel' okuma, 'eleştirel' araştırma, 'eleştirel' ussalcılık vb.) salt *kendi başına* yargıç olmaya karar vermiş bir öznelliktir, ve burada yargıç hiçbir zaman usun evrenselliği ve nesnelliği değil ama entellektüel hiçliğin başkaldırısı, her zaman *bikelliğin* başıboşluğudur. Bilgisizlik ve onunla beslenen kuşku kendi için hiçbir zaman *eleştiriden* daha iyi bir biçim bulamaz. Usu *eleştiren* Kant'ın *Eleştirileri* gerçekten de Kant'ın *kendisinin kişisel* eleştirileridir, ve usun kendini eleştirisi, *diyalektik* onun için yalnızca usun güçsüzlüğünün kanıtıdır. Eleştiri kapıyı kişisel kaprise sonuna dek açmasında çekicidir, kathartiktir, ve hiç kuşkusuz *öznel*dir. Elton'ın çalışmasında *nesnelliğin* amaçlanması bile onu içine düştüğü bu hermeneutik ortama yabancılaştırır. *Reformasyon Avrupası*'nın İngilizce ikinci yayımına 1999'da bir Arkasöz yazar Andrew Pettegree'nin anlamlı sözlerinde Elton'ın çözümlemesi "is a history of Reformation era unlike any other." Gerçekten de Elton'ın kişileri, olguları, olayları *kendilerinde, gerçeklikleri içinde* bağlamlandırmayı amaçlayan çözümleme girişimi benzersizdir.

Elton tarihin ana temasını “politik” olarak gördü—ve politikayı en yüksek *istenç* alanı olarak. Çözümlemede ana tema “zamanın kamu yaşamında hükümetlerin ve yönetilenlerin eylemlerinden oluşmalıdır” (*The Practice of History*, s. 172), ve buna göre Reformasyonu yalnızca Kilise içindeki bir olay, yalnızca moral-dinsel bir olay değil, ama herseyden önce modern devletin doğuş sürecinde belirleyici bir eylem olarak saptadı. Devlet istençtir. Ama modern devlet *kavramı*, dayandığı duyuncü özgürlüğü ile, kendi içinde despotik öğeyi bütünüyle ortadan kaldırmış *ussal genel istençtir*. Ve salt bu *özgürlüğün* gücü ile, ait olduğu *modernleşme sürecinin* kendisi gibi *oluştadır*. Devlet kavramını pozitif olguların, *real* devletlerin insan bilincindeki bir “yansıması” olarak çıkarıyorsa sözde epistemolojinin özgürlük ve istenç kavramları ile değil ama despotik kültürün kendisinden arta kalan tasarımlar ile çalışmakta olduğunu belirtmek gereksizdir. Ve henüz gelişmemişliğin kendisini özel kısıpı olarak kapsayan süreci eksiksiz duyuncü ölçütleri ile yargulamayı istemek *gelişim* kavramının kendisinin *gelişmemişliği* içerdiğini gözden çıkarmak ve kendi özencini yargıç konumuna yükseltmektir. Tikel bir dönemi genelleştirmek bir tümevarım bile değildir. Nazizm ve Bolşevizm gibi olaylar Avrupa’nın moral büyümesinde gerilemeler ya da düşüşler olarak değil, ama moral geriliğin ve yetersizliğin kendisinin törel ve politik belirişleri olarak görünürler, tıpkı Reformasyonun hedef aldığı boşınançların *sonradan* yer alan bozulmalar değil ama kurumsal Katolik Kilisede *daha başından* eksik olan tinselliğin ve kapsanan putperest artıkların anlatımları olması gibi. Bu tür tikel olguların ancak daha büyük zamansal bütünün içerisinde ve ışığında yargılanabilir oldukları düşüncesi reddedilebilir. Ama bu reddediş ancak insanın özel *ussallığının* ve *gelişim* kavramının kendisinin yadsınması zemininde olanaklıdır. Reformasyon-öncesi Katolik Avrupa’da eksik olan ve gelişimi Kilisenin kendisi tarafından engellenen bileşen duyuncü ve istenç özgürlüğü idi. Özgürlük modern tinin törel karakteridir ve salt kendi başına modern tını yapmaz.

Duyuncun Ussallığı

Özgürlük olan, *kendini belirleyen* duyuncun ussallığı ancak ve ancak doğru olanı onaylayabilmesinde yatar, ve eğri olanı onaylamak duyuncun yeteneği içinde değildir—tıpkı estetik duyarlık için çirkinli beğenmenin ve güzelden tiksindenin olanaksız olması gibi. *Pozitif* ahlaksal yargı hiç kuşkusuz *görelidir*, ve *belirli iyi* bir başka bakış açısından pekala *belirli kötü* olabilir. Ama bu *göreliliğin* kendisi aynı zamanda ahlaki *gelişen* bir süreç yapan ve onun tarihsel, kültürel, yerel pıhtılaşmalarını geçici kılan etmendir. Görelî olan ancak saltuk olan karşısında öyledir. İyiyi ve kötüyü, doğruyu ve eğriyi ayırdetme, onları *bilme* yeteneği kazanılmadıkça henüz özgürlük ve istenç de kazanılmış değildir. İnsanın bilme yeteneği bu düzeye dek insanın moral yetenek ve değerinin de kendisidir ve insanın *bilemeyeceğini*, yalnızca *inanabileceğini* ileri süren sözde felsefeler bu düzeye dek insanın moral değerini de silmek zorunda kaldıklarını gözden kaçırır—örneğin “*imanca* yer açabilmek için *bilgiyi* ortadan kaldırmak zorunda kaldım” diyen Immanuel Kant durumunda olduğu gibi. Duyuncü yetisi doğustandır, tıpkı estetik yeti

ve düşünme yetisi gibi, ve *homo sapiens* özüne aittir. Ama *homo sapiens* özgürlüğünün, bu içsel yargı yeteneğinin bilinci ile doğmaz. Moral bilincin gelişmeli, kendinin bilgisini kazanmalı, özbilinçli Duyunç ve İstenç olmalıdır. Gelişim kavramının kendisi erekseldir, gelececek güzelliğin ereği olan edimselleşmeyi imler. Reel içerik, belirli iyilerin, belirli doğruların ve bunların karşıtlarının bilgisi yaşantının *a posteriori* sürprizleridir. Bir kez duyunç yaşına erişilir erişilmez, bir kez erginlik kazanılır kazanılmaz, insana neyin iyi, doğru ve haklı olduğunu ve neyin olmadığını bildirmek bundan böyle hiçbir yetkenin işi değildir. Ama insanın kendi duyunç ve istencinin varlığının bile bilincinde olmaması durumunda kölelik onun için olması gereken durumudur. Bugün milyarlarca insan boyun eğdiğinin bilincinde olmaksızın yaşamaktadır. Özgürlük bilincinin yokluğunda, köleliklerinin de bilincine değildirlir. Ve insan yaşamındaki değer, anlamın, güzelliğin da bilincinde değildirlir. Daha şimdiden birer nihilist ve pozitivisttirler. Özgürlük ön-modern tin için korkutucudur çünkü ona seçme özgürlüğü olarak, dilediğini yapma hakkı olarak, keyfi istenç olarak görünür. Onun için yalnızca despot özgürdür. Moral yetenek kazanmamış kültürler onlara moral belirlenimlerini bildirecek önderlere gereksinirler, onları dinlerler, baba gibi severler, ve köleliklerini sevdikleri ölçüde özgürlükten ve özgür olandan nefret ederler.

Politik Etki: Usun Hilesi Olarak Reformasyon

Reformasyonun din ve devlet ilişkisi üzerine etkisi dikkate alındığında, dinin kurumsal karakterinin ortadan kalkışının ve politik yaşamdan çekilmesinin kendisi dinin politik yaşam üzerindeki büyük etkisi olarak görünür. Din sonluluk dünyasının, tüze, ahlak ve törellik alanlarının bir kategorisi değildir. Dinin mülkiyet, duyunç, aile, toplum ve devlet alanları ile ilgisi yalnızca onları yukarıdan kutsamaktır. Modern tinin tözü olan *duyunç özgürlüğü* bile Reformasyonun amaçları arasında bulunmuyordu. Tersine, *Duyunç olarak Us* reformcuların düşmanı idi. Ve gene de onu tüm *modern varoluşu* biçimlendirmek için özgür bıraktılar.

Manastırlar ve manastır mülkiyeti, aile ve evlilik, ekonomi ve politika alanlarında kilise yetkesinin sonu yalnızca dinin orada bulunmadığının, orada olanın yalnızca dinin bir yanılması olduğunun anlaşılması idi. Bu sonlu realiteler dünyasal istencin açınımlarıdır ve kavramlarına uygun olma, ussal biçimlere doğru özgürce gelişme sürecinde onlara dayatılan herhangi bir katı şeklin altında pıhtılaşmayı kabul etmezler. Reformasyonun etkisi bu bakımdan gerçekten de dinin kavramına uygun olmasını, Hıristiyanlığın *özünü* yeniden kazanmasını sağladı. Dini ait olmadığı yerden çekti, tiranlık adına kötüyü kullanımını önledi, ve hem dine hem de sonluluk alanına haklarını yeniden kazandırdı.

Reformasyon monarşi tarafından desteklendi çünkü Katolik Kilise monarşi ile bağdaşmayan bir gereksizlikti: Tekerkliğin üzerindeki bir tekerk olarak tekerkin kendisini geçersizleştiriyordu. Devlet *kavramı* kurumsal kilise yetkesini, ne olursa olsun herhangi bir *üst istenci* tanımaz. Öte yandan tekerkliğin kendisi törel olarak başlıca Reformasyonun sonuçlarından biri olan

Yurttaş kavramı ile karşıtlık içinde durur. Yurttaşın, kendi duyuncu ve istenci ile gerçek politik güç olan özgür *bireyin* ortaya çıkışı tekerkliğin ortadan kalkışı ve demokrasinin doğuşudur. Ama doğuş yalnızca başlangıçtır. *Total bir bilinç değişimi* olarak, Aile, Toplum ve Devlet kavramlarının, bu *gerçek özlere* edimselleşmesi olarak bu *süreç* Yurttaş Devrimi, Burjuva Devrimidir.

Reformasyonun politik etkisi Avrupa'da Devletlerin oluşumunu tetiklemek olmadı. Eğer geç orta çağların yoz kilisesi ile ortaklık içinde bir yasadızlık, zor ve şiddet dizgesi olan feodalizmin bağrında oluşmakta olan şeylere Devlet diyebilirsek, Avrupa'da monarşilerin oluşumu Reformasyondan önce başlamıştı ve bu, Reformasyonun *evenselci* karakteri ile karşıtlık içinde, onların yerelliklerini, *ulusallıklarını* açıklar. Bu süreç özsel olarak yalnızca boyun eğen ve herhangi bir politik istenci olmayan serf nüfusun ve kasabaların feodalizme karşı politik bir güç kurmaya çabalayan güçsüz tekerlerin istenci altına girmeye başlamasından daha iyi değildi. Halkın tam moral düşkünlüğü durumunda, despotizmin tüzeti ve türresi bile ussaldır. Feodal Avrupa despotik devletten de yoksundu. Roma İmparatorluğunun bin yıl önceki yıkılışından bu yana Avrupa'da politik olarak nitelenebilecek biricik realite İmparatorluktan arta kalan ve hemen yitip gitmeye direnen yasa tinini unutma süreciydi.

Yasanın tekerkin mi yoksa halkın istencinin mi anlatımı olduğu arasındaki ayrım despotik devlet ve modern özgür devlet arasındaki ayrımdır ve bütün bir modern dönemin politik dinamiğini tanımlar. Despotizm her durumda gücünü *halklar, kitleler, yığınlar* dediği *istençsizlikten* türetilir, ve bu arkaik tango henüz dünyanın engin topraklarında bilinen ve yaşanan başka politik biçimdir. Modern dönemde özgürlük bilincinin doğuşu karşıtlığın uyanması, etkinleşmesi, ve çözülüşüdür. Monarşi uygarca simgeselleşebilir; Aydın despotizmi rolünde zor gözdağının arkasına geçebilir; ya da açıkça tiranlığa dönüşüp devrilmeyi hak edebilir.

Yurttaş salt uyruk gibi yalnızca yasa altında değil, *kendi* yasası altında durur. Yasası İstencidir. Reformasyonun politik etkisi yan ürünü olan *duyuncu özgürlüğüne* bağlı olarak politik toplumun, *yurttaş toplumunun* şekillenmeye başlaması oldu. Modern devlet özgür istencin anlatımı olan Yurttaş tarafından tanımlanır ve monarşinin tam karşıtıdır. 16 ve 17'nci yüzyılların çok çarpıcı olarak görünürde olan yabanıl kutsal savaşlarının, inancın üstüne atılmayacak ölçüsüz şiddet sahnelerinin arkasında, Reformasyon Avrupa'nın *törelliğini* yeniden formatlama işini başlattı. Hak, Ahlak ve Törellik ideaları ilk kez kendilerine uygun realitelerini belirlemek için yüzyılların emeğini üstlendiler. Sık sık yapıldığı gibi bir *oluş sürecini* ondaki geçici kıpıllardan herhangi biri ile tanımlamak ancak kavramsız pozitivizmin işi olabilir. Ve süreci yargılamak için sürecin *bütünü*nün yaşanmasının, deneyimlenmesinin zorunlu olması ölçüsünde, henüz *var olmayan* üzerinde yorumda bulunmanın hava tahmininden öte bir geçerliği olmayacaktır.

Eğitilmiş nüfusları ile Helenik kent-devletlerinin bölümsel demokrasilerinin dışında, dünya tarihinde ilk kez tüm dışal yetkeden özgür *bireyselliğin* kendini göstermesine izin veren törel zemini Reformasyonun *negatif* etkisi hazırladı. Bu bütün bir dünya tarihinde o güne dek yaşanmamış bir

dönüşümdü. İnsan ilk kez gerçek törel özü ile tanındı. Çin binlerce yıl boyunca yalnızca *en yüksek ve tek istenç* olan imparatora boyun eğmeyi sürdürürken ve tarih olmazken, Hindistan insanı hayvanın da altına indirgeyen ve toplumu *doğaya* göre sınıflara bölen kast dizgesine kilitlenmişken, Rusya bugün de olduğu gibi yalnızca bir despotizmi bir başkası ile değiştirme dönüsünde kalırken, Asya'da olan şey Tarih değildi çünkü olan *hiçbirşey* idi. Yalnızca Tarihin ziyan edilmesiydi. Despotik uzamı içindeki Asyatik tin akışkanlığa ve ortadan kalkışa direncinde Herakleitos'u bile çürütmüş görünür. Tarih-özürlü Asya bugün varoluşunun her boyutunda sanal bir kültürdür. Değişimi dışsaldır, ve modernliğin tüm boyutlarını dışsallığı içinde algılayanın ötesine geçemez. Giderek bir Avrupa ve Asya sentezi olarak Osmanlı İmparatorluğu bile *kulluk* tininin en sonunda eylemsizlikte ve edilginlikte demir atmak zorunda olduğunu tanıtladı. Kul eylemde bulunmaz, giderek Padişah olsa bile, çünkü kendi istenci yoktur ve yerine getirdiği yalnızca Tanrının, efendinin istencidir. Osmanlı devletinde bir din adamları sınıfı ya da Katolik Kiliseye benzer bir güç odağının olmamasına karşın, ve 18. yüzyılın sonlarında başlayan politik reform ve modernleşme girişimleri ile İmparatorluğu Cumhuriyete dönüştürmenin başarılmış olmasına karşın, kulluk tını yerindedir. Sünni Osmanlıların Protestanlığa karşı tutumu bekleneceği gibiydi. Her iki yan da putlara tapmıyordu, her iki yan da birbirini Katolik Kiliseye olduğundan daha yakın buluyordu, ve V. Charles ve papa ortak düşmanlar idi. İspanya'ya karşı savaşlarında Hollandalıların sloganı "*Liever Turks dan Papist*" ve donanmalarında bayrak ve flamaları kırmızı üzerine hilal iken, Osmanlıların Hollandalılara ilk armağanları lüle olmuştu. Ama benzerlik gerçekte ancak kul ve özgür birey arasındaki benzerlik kadardı. Kısa bir süre içinde minik Kalvinist Hollanda kültürel ve ekonomik olarak Avrupa'nın en ileri devleti olur ve bir imparatorluğa büyürken, dünyanın en büyük gücü olan Osmanlı İmparatorluğu ortadan kalkmanın yoluna girdi. Bir yanın *bireyleri* vardı—eğitime, eyleme, yaratıcılığa, yeniliğe, gelişime aç ve açık bir nüfus. Öteki yanın değişime ve gelişime ve eyleme kapalı *kulları*—ve kul sevmez, ama korkar.

Yurttaş yalnızca uyruk değil, ya da köle, serf ya da kul değil, ama Devleti, yasayı kendi ussal istenci yapmayı *bilen* özgür bireydir. Katolik Kilise altında Devlet olanaklıdır, ama kendilerini özgür istençleri ile tanımlayan bireylerin toplumu olarak *yurttaş toplumu* değil. Gene de eğer bu tin altında yurttaş toplumunu andıran birşeyden söz edilebilirse, yurttaşların iyi yurttaş olabilmeleri ancak kötü Katolikler olmaları ile orantılıdır ve modern Fransa'nın tarihi nüfusunun geniş ateist kesiminin törellik için yeterli bir ussal zemin bulabildiğine tanıklık etmez.

Modern toplumun sürecinde özgür İstencin gelişimi onun Eğitimidir. Ancak özgür birey Eğitime yeteneklidir ve biricik engeli henüz kendi despotik tarihinden taşıdığı artıklar, ya da yine aynı şey, henüz kendi gizliliğinden çıkarsamadığı törel belirlenimlerdir. Protestanlığın tarihsel etkisi *olumsuz olarak olumlu* olmuş görünür. Politik alandaki etkisi bir kurum ve yetke olarak Kilisenin ve din adamları sınıfının olumsuzlanması yoluyla ussal politik istenç olarak demokrasinin gelişimine engelleri kaldırmasıdır. Ussal

insan özgürlüksüz olamaz, ve insan ussaldır (hiç kuşkusuz postmodernist kafalar dışında). Yine, Katolik Kilisenin tersine, Reformasyon bilimlerin gelişiminde yalnızca engelleyici olmamakla olumlu bir rol oynadı. Modern toplumun özgür bireyler arasında belirlenen bir sözleşmeler alanı olması zeminde, modern ekonomi yurttaş toplumuna dayanmanın ötesine geçer ve onun *kendisidir*. Bu hiç kuşkusuz "Yurttaş Toplumunu" nun "Kapitalist Toplum" olması demek değildir. Yurttaş Toplumunun moral temelini kapitalizmin tını olarak görmek, bir *çilecilik* etiğini tam tersine *hurs* tarafından belirlenen bir kültürün temeline koymak en azından paradoksaldır. Reformasyonu Max Weber'in yaptığı gibi Protestan Avrupa'nın törel, ekonomik ve politik yapılarını belirleyen *birincil* etmen olarak göremeyiz, çünkü kapitalizmin *çilecilik* ile saltık olarak geçimsiz ve *hurs* kavramının ekonomik anlatımı olması olgusu bir yana, Reformasyon kendisinden daha büyük bir dizgenin, bütünsel bir ussal gelişim sürecinin bir bileşenidir: Onlar tarafından belirlenir ve onları belirler.

* * *

Elton'ın Reformasyon üzerine çalışması beş yüz yıl önce Avrupa'da başlayan bir süreci çözümlenme uğraşının henüz sürmekte olduğunu gösteren sayısız örnekten biridir. Ve tarihin kendisi de aynı çıkarsamaları realitenin kendisinde yapmayı sürdürmektedir. Reformasyonun sonuçlarının yalnızca onu formüle edenlerin değil ama modern tarihçiliğin kavrayışının da üzerinden uçması bir yandan sürecin akışkanlığına ve henüz kendini bütünlüğü içinde sunmamış olmasına bağlıdır. Öte yandan, Reformasyonun *insanın özünü* yeniden kazanma girişimi olması modern tarihçilikten çözümlenmesinde olguları yalnızca sıralamanın ötesine geçmesini, onlarda *ussal* olanı, *özgürlüğü* dikkate almasını ister. Tarih doğa zorunluğu ile değil ama tının *özgürlüğü* ile belirlenen deterministik bir süreçtir. Ve özgürlük duyuncu ve istençtir. Reformasyon *modernleşme* tını olarak *tüm* dünyayı değiştirmekte, Protestan Batı *tüm* kültürleri kendi imgesinde yeniden biçimlendirmektedir. Ama bu çoktandır gönüllü olan değişim dışsaldır, içsel değil. Milyarların duyuncularının uyanması ve özgürlük bilincini kazanmaları kravattırmayı ve nükleer silahlar yapmayı öğrenmelerinden bütünüyle başka türde bir dönüşümdür ve salt görüngüye öykünmeden daha iyisini gerektirir. Sürecin şansı bu kez değişecek olanların barbar Germenler olmamasıdır.

Aziz Yardımlı
Fenerbahçe, 2012